

לעילוי נשמת
יומטוב בן אסתר אליאסי ז"ל
שרה בת חושה כחלון ז"ל
ת.נ.צ.ב.ה

יוסף הצדיק ואנחנו, אז והיום

עיון בפרשת השבוע על פי "התורה והמצוה" למלבי"ם

1. בראשית ל"ז, א-ד

(א) וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען: (ב) אלה תלדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה היה רעה את אוזיו בצאן והוא נער את בני בלחה ואת בני זלפה ונשי אביו ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם: (ג) וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקנים הוא לו ועשה לו כתנת פסים: (ד) ויראו אוזיו כי אתו אהב אביהם מכל אוזיו וישנאו אותו ולא יכלו דברו לישלם:

2. מלבי"ם בראשית ל"ז, ב'

אלה תלדות יעקב. הנה הטעם מה שהסכימו השבטים שבטי יה למכור את אחיהם, ותחלה רצו לשפוך דמו שבהכרה החזיקו אותו לרשע ואיש משחית, עד שחשבו למצוה לבערו מן העולם, כי לא יתכן שבעבור קנאה קלת הערך על כתנת פסים שעשה לו אביו נהפכו הצדיקים האלה מצוקי ארץ לחבר רוצחים וחיתו טרף, זאת יבארו לנו הכתובים האלה ללמד זכות על השבטים מצד אחד, כי היה כוונתם לשי"ש, וע"כ לא מצאנו שנענשו ע"ז, ... ובכ"ז יגלה גם צדקת יוסף מצד השני, ... יוסף בן שבע עשרה שנה היה רעה את אחיו בצאן, שהגם שהיה בן שבע עשרה והוא הצעיר בבית אביו, היה מנהיג את אחיו ומלמדו בעניני רעית הצאן [וכפי" הרי"א] כי היה מבין בזה יותר מאחיו, או שר"ל שהיה רועה ומנהיג בעת שהיו אחיו עוסקים ברעית הצאן היה מוכיח אותם ביראת ה' ורעה אותם דעה והשכל, והגם שזה יתראה כאלו היה בו מדת הגאווה, ראינוהו שהיה עניו ביותר, עד שהוא נער את בני בלחה ואת בני זלפה שהיה משרת אותם, הגם שהם היו בני השפחות והפחותים מאחיו, ויבא יוסף את דבתם רעה, שלפי שבני יעקב מן האמהות היו חושבים את בני השפחות כעבדים מצד אמותם, ודברו עליהם דבה לקראם עבדים, ובני השפחות גם הם נדברו רע על בני האמהות, וכמ"ש חז"ל הביא יוסף דבת שני הצדדים מה שדברו רעה זע"ז אל אביהם, כדי שיוכיחם אביהם ויעשה שלום ביניהם ויזהירם מזה. והנה מצד יוסף היה כ"ז עדות על צדקתו ומדותיו הטובות, שכבר נתבאר בחכמת המדות, שאחר שבכל מדה נטע ה' בנפש האדם שני קצוות מתנגדים כמו הגאווה והענוה, הפזרנות והכילות, הרחמים והאכזריות, והארם נוטה לרוב לאחד משני הקצוות, רק כי יש בידו להטות א"ע ע"י כח הבחירה שבו אל הקצה השני, הנה ימצא בזה שלשה אופנים. א] המתנהג תמיד

חרב והר שעייר ונרחח מנחלת ה', ובאשר לא ידעו השבטים שעתה יתנוצץ הענין האלהי על מטה שלמה ושכל שבטי יה יהיו לב וסגולה, וראו שיעקב אהב רק את יוסף, חשבו שזה מפני שחושב שהוא הלב והסגולה ויתר בניו כקליפות, ובפרט שעשה לו כתנת פסים שמורה שרועה ליחדו לעבודת ה' ולתת לו מעלת הבכורה, וע"כ יציניו בבגדי כהונה וכתנת בד קודש, ובאשר נדמה להם שהוא איש גאה ואיש זדון משתרר עליהם ומוציא דבה להבאיש ריחם בעיני אביהם, בפרט מה שראו בענין החלומות כי חושב למלוך עליהם, ואם ירצה הבכורה ומתנות האלהיות איך ירצה במלוכה ומשרה, ועפ"ז חשבו שהוא אם יצליח להטות לב אביו לכל זה יהיה סילון ממאיר לבית יעקב. לכן חשבו לכלות קוץ מכאיב מן הכרם לתועלת כללי, לא מקנאת איש מרעהו רק למען לא יחלל שרי קדש ויתן לחרם יעקב וישראל לגדופים, ...

3. מלבי"ם בראשית ל"ז, כ"ה

וישבו לאכל לחם. מספר זה לאות שהיו צדיקים בעיניהם בדבר הזה, כי חשבו את יוסף כסילון ממאיר ומשחית בבית יעקב.

4. מלבי"ם בראשית א', כ"ז

וכבר בארו המפרשים שמי"ש נעשה אדם בלשון רבים, לפי שהארץ הוציאה את גופו כמו שהוציאה גופי שאר הבע"ה, וה' נפח בו נשמתו השכלית, והוא בעלם הארץ ותולדותיו מצד גופו שהוא מטבע התחתונים, ובעלם האלהות מצד שהוא בעל נפש משכלת, שהיא מטבע השכליים הנפרדים, וכמ"ש הרד"ק והרמב"ן והר"ן, אולם באמת כל העולמות אשר ברא ה' הם צלם האלהות, שכבר נודע שכל העולמות הם מתאחדים כאיש אחד, וכל המציאות נקרא בשם האדם הגדול כמו שהארם נקרא בפי החכמים בשם עולם קטן, ופי' שכמו שכל אברי האדם הגם שכ"א ממוג ותכונה מיוחדת הם מתאחדים להיות איש אחד, וכולם קשורים קצתם בקצתם, וכ"א משלים את חברו עד שאם יחסר אבר פרטי א' או גיד א' הוא מום וחסרון בכלל הגויה, כן כל המציאות והעולמות אין מספר אשר ברא ה' הם ערוכים כאיש אחד וגויה כוללת שכל אחד הולך מהלך השלמות להשלים הקומה הכללית כאשר ישלמו אברי הגוף את הגוף הכללי, וכמו שהארם הקטן עיקרו הוא הנשמה האלהית שהיא המחיה את כל האברים, והיא המשפעת בו התנועה וההשכלה,

במדה אחת שטבעו נוטה אליה זה לא יחשב למעלה, כמו מי שהוא עניו תמיד או נדיב או רחמן, שאחר שאינו עושה זה מצד שכלו רק מצד טבעו יהיה עניו ונדיב ורחמן גם נגד רשעים, והמעלה תהיה אם נראהו נוהג לפי עצת השכל עניו ונדיב ורחמן נגד צדיקים, ואכזרי וכילי ואכזר נגד עוברי עברה, ובוה יתברר הצדיק והרשע, כי גם הרשע מתנהג בשני הקצוות אבל לצד הרע, שהוא שפל בעיניו נגד אנשים פוחזים שיטפיל א"ע לפניהם וינדב מממונו למען ימצא בחברתם תאות לבו, ויתגאה ויתאכזר נגד אנשים צדיקים וטובים:

והנה יוסף נהג את מדותיו עפ"י עצת שכלו באורח טובים, שהיה נער ומשרת את אחיו הפחותים במדרגה מצד ענות צדק ושפלות רוחו, ובכ"ז גבה לבו בדרכי ה' ולא נפל לבבו להורות חכמה ודעת גם לאחיו הגדולים אשר ראה כי צריכים לעצתו וללמודו, וכן כאשר שמע דבתם זע"ז הגיד זאת לאביו מאהבתו אותם וממדת האמת והשלום אשר מצאו קן בנפשו למען יוכיחם אביהם ויעשה עצת שלום ביניהם, אבל השבטים דנו כ"ז לחובה, שמה שרועה אותם ומנהיגם בעצה הוא מגאותו וזדון לבו, ומה שמשפיל א"ע לפני בני השפחות הוא משפלות מדותיו ורוע תכונתו שהפחות ידבק בפחותים, ומה שמביא דבתם אל אביו הוא מפני שרועה להשפילם בעיני אביו ושהוא מוציא דבה ומשלח מדנים:

(ג) וישראל אהב את יוסף מכל בניו. והיה טעם האהבה מצד שבן זקנים הוא, אם הבן שנוולד לעת זקנתו, אם שדרך הזקנים שיקח הבן הצעיר שיעמוד לפניו לשימוש, והוא נקרא בן זקונים שעומד לשרתו בזקנתו, ולכן עשה לו כתנת פסים, כי יתר הבנים שהיו תמיד בשדה עם הצאן לבשו כדרך הרועים, אבל הוא שעמד בבית לפני אביו היה צריך ללבוש בגדי כבוד לכבוד אביו, ...

(ד) ויראו אוזיו. אבל אחיו דנו בזה כוונה אחרת כמו שיתבאר, וחשבו כי אתו אהב אביהם, שבאמת אהבת אב לאחד מבניו בדרך געגועים אינה אהבה עצמית רק אהבה גשמיית, אבל הם חשבו שאהבו אהבה עצמית, שעז"א כי אותו אהב, וכן באשר ראו כי אהב אותו מכלם וא"א שלא ימצא גם בהם ילד שעשועים, ולכן וישנאו אותו, והוא כי עד עתה רק אחד מן הבנים היה הלב והסגולה ויתר הבנים היו כקליפות, וישמעאל נדחה מפני יצחק ועשו מפני יעקב, ויצחק ויעקב ירשו ברכת אברהם הבכורה והברכה וירושת הארץ והדבוק האלהי, ולבני הפילגשים נתן אברהם מתנות וישלחם, ועשו בבכי ירש ברכת

ואם תפרד מן הגויה אז כל האברים הם עצמות מתות מפוזרות, כן האלהות המתפשטת והשופעת אורה וחיותה בכל העולמות היא נפש האדם הגדול הזה, והיא המקשרת כל אברי הגויה הכללית, ר"ל כל העולמות הרבים מראש ועד סוף להיות קומה שלמה וגויה כללית שבה יתראה חכמתו של יוצר בראשית שחכמתו הוא עצמותו ית' השופע בכל העולמות מזה הצד שהוא פונה אל העולמות להניעם ולהנהיגם ולהחיותם ... וכאשר נבקש דבר שנמצא באדם שלא נמצא דוגמתו בכל העולמות כולמו, וזה הוא החלק שיתחס אל ה' לבדו ראינו שהוא כח הבחירה שניתן אל האדם מה שהוא הפשי במעשיו ומושל על עולמו הקטן, כי כל מה שברא ה' כולם מוכרחים ומוטבעים במעשיהם ואין להם ממשלה לשנות דבר ממה שהוטבע בהם בטבעם, שהמלאכים אינם הפשים ואין להם יכולת לעשות דבר כפי בחירתם רק כפי רצון ה', וכ"ש כל הנבראים אשר בעולם הגשמי שכולם הם מוכרחים במעשיהם, לבד האדם לו ניתן ממשלה על עצמו לעשות או להדול כפי בחירתו אף נגד טבעו, וכאשר נבקש דוגמתו באדם הגדול שהוא העולם נמצא שהאלהות השוכן בכל העולמות ומחיה אותם, היא לבדה יש לה ממשלה לשנות טבע המוטבע בכל העולם ולהנהיג את האדם הגדול כפי בחירתו נגד הטבע, שהוא ההנהגה הנסיית שבה ישרד האלהים את טבע העולם הגדול, כמו שיישרד האדם את טבע עולמו הקטן ע"י הפשיותו ובחירתו.

5. מלבי"ם בראשית ב', ז'

כחות המדות ... נמצאים ג"כ ביתר בע"ח, רק שמובדלים זה מזה בכמה הבדלים. (א) שאע"פ שכחות רבות מהם נמצאים גם ביתר בע"ח ונקראים בשמות כשמות כחות האדם. כמ"ש הוי עז כנמר וגבור כארי. למדנו צניעות מחתול וזריזות מנמלה וכדומה. מ"מ הם רק ניצוץ חלש המאיר בנפשם ונבדלים הרחק רב מן אור הכחות האלה המאיר בנפש האדם כמו שהמשילם הרמב"ם בשמונה פרקיו לשלשה חדרים שא' מואר מאור השמש וא' מאור הירח וא' מאור הנר שהגם שיאמר על כלם בדרך העברה שהם מוארים. בכ"ז לפי האמת כל אור הוא ענין אחר. וכן המדות אשר באדם שרשם מנפש המדברת. ואשר בבע"ח שרשם מרוח הבהמה היוורת למטה לארץ. (ב) שכל אחד מבע"ח לא ימצא בו רק מדה אחת לא זולתה, ארי גבור לא זריז, הנמלה זריזה לא גבורה. וכן כולם. אבל האדם כולל ברוחו כל כחות מעשה בראשית. שכל הכחות הנמצאות והמפוזרות בנפשות הבע"ח למיניהם כלולים ומקובצים בנפש האדם. (ג) שכל בע"ח לא ימשש גם בכחו הפרטי רק לענין פרטי והאדם ימשש בכל כחו לענינים רבים כוללים ומיוחדים. למשל הנמלה זריזה אך לאצור מאכלה והאדם זריז לאסוף תבואה לאסוף מעדנים לאסוף כסף וזהב וכלי חמדה. לאסוף ספרים הרבה לאסוף חכמה ולמודיות, וכדומה. (ד) בנפש האדם נמצאו גם

הפוכי הכחות כלמו לא כן בבע"ח. למשל האדם נמצא בנפשו מדת הגאווה והענוה. הכילות והפורנות. הרחמים והאכזריות. הבושת והעזות. הגבורה והמוךך. לא כן בע"ח. הארי גבור ולא יפחד. הנמלה זריזה ולא תתעצל, וכדומה. (ה) האדם יען שנפשו עליונה אין גבול לכל מדה ומדה ממדותיה. וכל כח מתפשט לאין תכלית. למשל האוסף הון אינו מת וחצי תאותו בידו. הרודף כבוד לא יאמר די עד יאמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון. אבל הבע"ח יש לכל אחד גבול עד כמה יתפשט כחו ותשוקתו. ומצד זה יש באדם כח הבחירה. והוא כח הממשלה אשר בנפש להכריע מדותיו עפ"י שכלו נגד תאותו ותשוקתו. לא כן כל החי מכל בשד לא יוכל לעצור מלעשות כל אשר תניעהו תשוקתו וטבעו.

6. שמונה קבצים ב', ר"פ

כל ציור דוחק באיוו מידה את חבירו, בזמן שאינו מתייחס עם הראשון לשכללו ולהרחיבו יותר. ועל פי זה כל חכמה דוחקת במידה ידועה את רגלי חברתה. מוכן הדבר שדוחק זה הוא רק מצד הסגנון המיוחד שיש לכל חכמה, שמצידו הם דברים חלוקים, אבל מצד פנימיותה של החכמה אין הבדל כלל, וכל הדיעה היסודית אחת היא, וכל הכרה וידיעה מעשרת היא את הכלל של כח המכיר, והשפעה הרוחנית מתגברת על ידי כל פלג נוסף מאיזה מין שהוא. אבל מצד המקבלים הדבר תלוי עד כמה הירידה לעומק עצמיותה של החכמה מנעת, שבאותה מידה שהשכל עסוק בצד הסגנון החיצון, ככה מתגברת הדיחיקה והסתירה, ועד כמה שההארה השכלית הדרה לתוך העומק העצמי של הידיעה, מתאחדים הענינים והעושר מתגדל. כל הידיעות שבעולם, הפנימיות והחיצוניות, הקודש והחול, המוהר וטומאה, הקרוב והרחוק, מתאחדים מצד נשמת החכמה, וכל המתאחד יותר באור זה הפנימי של הנשמה, הכל מתעכל אצלו לאור קודש וחיים של נצח והוד. אבל מי הוא הגבר שכבר הסיר את המחיצות מהכרתו הפנימית, צדיקים בני עלייה מועטים הם, ורובא דעלמא לא בעלי הכרה כי אם בעלי סגנון הם, וצריכים הם שמירה בדרך כלל, שלא לצאת מענין לענין. וליוצא ולבא אין שלום, זה היוצא משייבה לשייבה, ומתלמוד לתלמוד, וקל והומר לאין ערוך להסתכלות חול וטומאה מהסתכלות קודש וטהרה. על זה נאמר כל המוסף גורע. מידתו של יוסף הצדיק, בן זקונים דיעקב אבינו דשופריה היא מעין שופריה דאדם הראשון, איש תם. הכולל הכל, האמת כמלא תפארתו, העובד הנאמן, והאח ברמאות עם הרמאי, לעמוד על עמדתו, עם לבן גרתי ותר"י. מצוות שמרת, יוסף כשמו, איננו גורע בתוספתו, ושבעים לשון גמר על ידי הוספת האות משמו של הקב"ה בשמו, אות הה"א שבה נברא העולם הזה וכל אשר בו. ומאן דאתי מסיפריה, לפי מידת צדקו, נמירת בריתו ופטפוש יצרו, אור הסוד להשכיר לכל עם הארץ, סבלנותו לשלם טובה תחת רעה. ואהבתו לארץ

ישראל, וקישורו לצפיית ישועה, פקוד יפקוד אלהים אתכם, יוסף שהודה בארצו, לפי זריחת אורו על מי שעל שמו ודגלו ייקראו צדיקים יסודי עולם, אין בהם צמצום של הכרות חיצונית, ואין עין הרע שולטת בהם, מפני שהם עולי עין, עומדים מלמעלה מהסגנון החיצוני. כנונין רברבין דשייטין בימא רבא, דמילי דשמותא הם אצלם מאירי אור ומפני דרך למילי דחכמתא, ביתרון האור מן החושך. ולישרי לב שמחה. ראשי תיבות של"ו, צדיקים אוכלים אותו בשלוח.

7. שמונה קבצים ה', קכ"א

שכחת השבטים ליחוסם היא הכנה לאחדות האומה. על ידי הזכרון של הלוק השבטים היתה הגלות גורמת, שכל שבט יהולק ויפרד לגמרי מכללות האומה, וארס הנכריות היה הודר בחלקים המיוחדים והבודדים. אמנם ע"י השכחה הזאת של ההתפרשות נתרבה הכלבול והערבוב, לא רק התפלות המיוחדות וראויות לכל שבט שבט בפני עצמו בתקון העולם נתבלבלו, כי אם כל ערכי החיים, הפנימיים והחיצונים, כל צביוניהם של ההרגשות, הלמודים, המנהגים וההדרכות, שכל אחד מהם במקומו הוא מוסף תקון אור וחיים מתאים עם הלך הנפש השבטית ובונה את עולמו, והוא לפעמים מעכר וסותר בנין בהיותו מלופף בסדרים שאינם מענינו. אמנם כל זה מסבב רק צרה ויגון ארעי, אבל בפנימיות החיים חיה היא הנשמה הכללית שנתעוררה הרבה ע"י מחית הקיום הפרטיים, ואם הנעם והסודר נתמעט ומרירות ויסורין רוחנים וגשמיים מתחברים עם כל מעשינו, בכל זה אע"פ שמיצר ומימר לי דודי לי ובין שדי ילין. ומתוך האחדות הבלולה, המלאה ערבוב וחסרון סודר, יצא לאור תכנ חיים מתוקן ומסודר, שיגלה ויראה בהופעת אור חיים של גאולה וישועה, וישראל ישוב על מכונו וכה שבטיו ישוב אליו באחדות הרמונית, ועוד תעבורנה הצאן על ידי מונה. ומזכה ד' ההרום יבנה עוד הפעם על ידי שנים עשר אבנים, כשנים עשר שבטי בני יעקב אשר היה דבר ד' אליו לאמר ישראל יהיה שמך, על ידי אליהו מלאך הברית, אשר מאז נקרא על ידי קנאתו ד' הוא האלהים הולך הוא ועובד עבודת השלום להשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, על ידי אור רזי תורה העליונים ההולך ושוטף בכנסת ישראל ומתפלש בכל מעבדיה, עסקנותה, ספריותיה, תקוותיה ועבודותיה, המתראים בצורות שונות, מקדש ומהול, מבנין וגם מהירום, אמנש כולם כאחד עסקים בבנין הפנימי והחיצוני, הפרטי והכללי, למעלה למעלה מחוג הכרתם של כל הפועלים והעובדים עצמם וגבוה הרבה יותר מכל מטרותיהם המצומצמות, רק בעצת ד' אשר יעץ לתת לעמו אחרית ותקוה. באחרית הימים תתבוננו בה בינה.